

І.М. Кушнір

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ В ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ-НЕФІЛОЛОГІВ НАВИЧОК І ВМІНЬ СПІЛКУВАННЯ В СОЦІОКУЛЬТУРНІЙ СФЕРІ

У статті досліджується актуальна проблема формування навичок і вмінь міжкультурного діалогу у процесі навчання російської мови як іноземної. На сучасному етапі розвитку методики викладання іноземних мов невід'ємним компонентом навчання визнано національну культуру носіїв іноземної мови. Ґрунтуючись на практичному досвіді та лінгводидактичних надбаннях, автор акцентує на тому, що процес підготовки до міжкультурної комунікації іноземних студентів-нефілологів українських ВНЗ має свою специфіку і потребує удосконалення щодо залучення на рівні змісту навчання реалій українського соціокультурного простору. Проаналізовано вимоги до реалізації соціокультурної складової на практичних заняттях і виокремлено особливості навчання спілкування в соціокультурній сфері іноземних студентів нефілологічних спеціальностей, урахування яких, на думку автора, дозволить удосконалити навчальний процес. Для цього пропонується використовувати спеціальні одиниці навчання: тексти, які відображають фрагменти української соціокультурної дійсності, та діалогічні єдності як зразки національної комунікативної поведінки. Автор доходить висновку, що залишається нездійсненим відбір комунікативних мінімумів мовних та мовленнєвих засобів всіх рівнів мовної системи з урахуванням особливостей міжкультурного спілкування в українському соціокультурному просторі.

Ключові слова: іноземні студенти, комунікативні навички та вміння, соціокультурна сфера.

И.Н. Кушнир. Особенности формирования у иностранных студентов-нефилологов навыков и умений общения в социокультурной сфере. В статье исследуется актуальная проблема формирования навыков и умений межкультурного диалога в процессе обучения русскому языку как иностранному. На современном этапе развития методики преподавания иностранных языков признано, что неотъемлемым компонентом обучения является национальная культура носителей иностранного языка. Основываясь на практическом опыте и достижениях в лингводидактике, автор акцентирует на том, что процесс подготовки к межкультурной коммуникации иностранных студентов-нефилологов украинских вузов имеет свою специфику и требует усовершенствования во включении на уровне содержания обучения

реалий українського соціокультурного пространства. Проаналізовані вимоги до реалізації соціокультурної складової на практичних заняттях і виділені особливості навчання спілкування в соціокультурній сфері іноземних студентів нефілологічних спеціальностей, урахування яких, на думку автора, дозволить удосконалити навчальний процес. Для цього пропонується використовувати спеціальні одиниці навчання: тексти, що відображають фрагменти української соціокультурної дійсності, і діалогічні єдності як зразки національного комунікативного поведіння. Автор дійшов висновку, що залишається неосуществленим вибір комунікативних мінімумів мовних і мовних засобів всіх рівнів мовної системи з урахуванням особливостей міжкультурного спілкування в українському соціокультурному пространстві.

Ключевые слова: іноземні студенти, комунікативні навички і вміння, соціокультурна сфера.

I.M. Kushnir. The peculiarities of formation of communication skills in the sociocultural sphere among foreign students with non-philological qualifications. In the article the topical problem of formation of cross-cultural dialogue skills in the process of teaching the Russian language as foreign is investigated. At the modern stage of the development of the methodology of teaching a foreign language, the national culture of native speakers of a foreign language is acknowledged to be an integral component of studying. Basing on the practical experience and linguodidactical achievements the author underlines the fact that the process of preparation foreign students with non-philological qualifications in Ukrainian institutions for the cross-cultural communication has its own peculiarity and requires improvements in terms of involving cultural items on the level of the essence of studying that would be bound to the Ukrainian sociocultural context. The requirements for the realization of the sociocultural component during practical classes are analyzed. The peculiarities of the development of communication skills in the sociocultural sphere that foreign students with non-philological qualifications should possess are defined. In author's opinion, taking into account these peculiarities will help to improve the process of studying. To achieve this it is suggested to use special educational units: texts that represent fragments of the Ukrainian sociocultural reality and dialogical unities as patterns of the national communication behavior. The author draws a conclusion that the selection of communication minimums of language and speech techniques on all levels of the language system regarding the peculiarities of the cross-cultural communication in the Ukrainian sociocultural context remains not realized.

Keywords: foreign students, communication skills, sociocultural sphere.

Постановка проблеми. Процес навчання іноземних студентів нефілологічних спеціальностей у вищих навчальних закладах України відбувається в умовах постійної міжкультурної комунікації і

складається з двох головних напрямів: фахової підготовки та мовної підготовки. Важливе місце посідає мовна підготовка, основна мета якої полягає у навчанні спілкування у необхідних для студентів-іноземців сферах (професійній, побутовій, соціокультурній) іншомовного та інокультурного простору. Сучасною європейською концепцією мовної освіти регламентується вивчення мови як відображення соціокультурної реальності, як феномену культури [1], а в методиці на сучасному етапі визнано домінантною теорію міжкультурної комунікації. Отже, спрямованість європейської та світової спільноти на міжкультурну освіту та міжкультурну комунікацію, на навчання мови у єдності з відповідною культурою зумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Серед компонентів змісту мовної освіти, поряд з лінгвістичною та мовленнєвою, виділяється соціокультурна змістовна складова, спрямована на «формування соціокультурної компетенції під час знайомства іноземців з особливостями культури України та мовної поведінки носіїв мови в різних комунікативних ситуаціях, що передбачає розвиток умінь і навичок використовувати ці знання в процесі спілкування. Культура країни розглядається як невід'ємний компонент змісту навчання, оскільки знання тільки одиниць мови і способів їх функціонування у мовленні недостатньо для оволодіння мовою як засобом спілкування. Реалізація цієї складової забезпечує міжкультурну комунікацію, в якій іноземний студент є не об'єктом навчального процесу, а його суб'єктом, повноправним носієм культурної інформації, учасником "діалогу культур"» [8]. У цьому зв'язку одним із важливих напрямів навчання російської мови іноземних студентів-нефілологів у вищих навчальних закладах України виявляється формування навичок і вмінь спілкування в соціокультурній сфері, які є підґрунтям їхньої продуктивної життєдіяльності в умовах нового соціокультурного простору.

Соціокультурний компонент процесу навчання іноземної мови, у тому числі, російської мови як іноземної, виділяли й активно досліджували починаючи з другої половини ХХ століття. Проблеми прилучення до відповідної культури під час навчання іноземної мови вивчалися з позицій лінгвокультурологічного та соціокультурного підходів у методиці викладання іноземних мов і знайшли всебічне відображення у працях Г. Нойнера, Є.М. Верещагіна, В.В. Воробйова, В.Г. Костомарова, Ю.І. Пассова, В.В. Сафонові, С.Г. Тер-

Мінасової, Н.І. Ушакової, В.П. Фурманової, Т.М. Чернявської та ін. Вченими було встановлено, що процес навчання спілкування в соціокультурній сфері містить лінгвістичні (комунікативно-прагматичну) і екстралінгвістичні (загальнокультурну, країнознавчу, лінгвокраїнознавчу, соціолінгвістичну) складові. Реалізація соціокультурної складової навчання російської мови іноземних студентів передбачає втілення у практиці таких вимог [8, с. 175]:

1. Підготовка до міжкультурного спілкування в соціокультурній комунікативній сфері.

2. Урахування особливостей міжкультурної комунікації на всіх рівнях мовної системи.

3. Одиницями навчання повинні стати релевантні для міжкультурного контакту проблеми (тексти) і ситуації спілкування.

Завданням даної публікації є розглянути особливості підготовки до міжкультурного спілкування в соціокультурній комунікативній сфері іноземних студентів-нефілологів українських ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Разом із В.В. Сафоновою ми вважаємо, що формування вмінь спілкування в соціокультурній комунікативній сфері здійснюється у спеціально змодельованому дидактичному середовищі, яке підвищує ефективність формування здатності до міжкультурного діалогу, оволодіння інтегративними когнітивно-комунікативними бінарними навичками використання іноземної мови в якості засобу міжкультурного спілкування та оволодіння іншомовною культурою [6]. Специфічною рисою модельованого дидактичного середовища для іноземних студентів українських ВНЗ є необхідність прилучення не тільки до російської, але й до української культури засобами російської мови, тому що ці студенти перебувають в українському соціокультурному просторі.

На думку Ю.І. Пасова, у процесі підготовки до міжкультурного спілкування в соціокультурній комунікативній сфері в іноземних студентів необхідно формувати такі групи вмінь [4, с. 63–68]: 1) мовленнєві (пов'язані з говорінням (монологічне та діалогічне мовлення) та аудіюванням як видами мовленнєвої діяльності та засобами спілкування); 2) вміння мовленнєвого етикету (знати та додержуватися правил мовленнєвої поведінки, що визначаються певною національною спільнотою або соціальною групою); 3) вміння невербального спілкування (вони марковані ситуаційно та злиті з мовленнєвим спілкуванням); 4) вміння спілкуватися в різних органі-

заційних формах (становлення відносин, планування спільних дій, обговорення результатів діяльності і под.); 5) вміння спілкуватися на різних рівнях (парами, групами, спільнотами тощо).

Найбільший потенціал для формування мовленнєвих умінь у соціокультурній комунікативній сфері має текст як «одиниця іншомовного матеріалу» (І.Л. Бім, В.Г. Костомаров, О.Д. Митрофанова), тому що він має властивості «цілісної семіотичної форми психічної мовленнєво-розумової людської діяльності, яка є концептуально і структурно організованою, діалогічно вбудованою в інтеріорізоване буття в якості семіотичного універсуму етносу або цивілізації, та виконує роль прагматично спрямованого посередника комунікації» [7, с. 32]. Вважаємо доцільним використовувати навчальний текст, насичений лінгвокультурологічною інформацією, створений на основі автентичних художніх і публіцистичних текстів. Під час укладання навчальних текстів рекомендується використовувати такі шляхи лінгвокраїнознавчої адаптації, виокремлені Т.М. Чернявською: 1) означення головної країнознавчої теми та можливих периферійних тем; 2) аналіз безеквівалентної та фонові лексики; 3) видалення з тексту фрагментів, що не мають лінгвокраїнознавчого значення; 4) насиченість тексту додатковими фактами, які сприяли б найбільш глибокому розкриттю відповідної теми; 5) роз'яснення нових країнознавчо цінних слів та словосполучень безпосередньо в тексті або в системі коментарів.

Особливою умовою навчання іноземних студентів-нефілологів є обмеженість виділеного часу на навчання спілкуванню в соціокультурній сфері (відповідно до освітнього стандарту [1] та типової програми [5] це 20–30%). У зв'язку із цим відбір одиниць навчання та навчального матеріалу має здійснюватися в межах актуальних для обраного контингенту тем. Нами було обґрунтовано та відібрано теми спілкування у комунікативно значущих ситуаціях, з урахуванням особливостей не лише російського, але й українського соціокультурного контексту [3].

У якості другої ефективної одиниці формування соціокультурної компетентності було обрано діалогічні єдності – поєднання реплік, що характеризуються структурною, семантичною й інтонаційною завершеністю та відповідають основним комунікативним інтенціям іноземних студентів [4, с. 87]. Для іноземних студентів-нефілологів українських ВНЗ раціонально використовувати багато-

компонентні єдності, що мають інформацію про російську й українську культуру та особливості національної комунікативної поведінки. У дослідженнях, проведених на засадах культурологічного підходу, виокремлено елементи комунікативної поведінки росіян (Ю.Є. Прохоров, І.О. Стернін, Н.І. Формановська) та українців (Ю.О. Дем'янова, Ю.В. Єловська): загальнокультурні норми, групові норми, ситуативні норми та індивідуальні норми. У працях перелічених науковців було досліджено спільні риси російської та української комунікативної поведінки, але ще належить виокремити специфічні норми українського мовного етикету, необхідні для здійснення міжкультурної комунікації іноземними студентами-нефілологами.

Ознайомлення із нормами національної комунікативної поведінки починається з пізнання правил мовленнєвої поведінки (мовленнєвого етикету), що визначаються взаємовідносинами комунікантів як на рівні національного колективу носіїв мови, так і малих соціальних груп [4]. Особливості загальнонаціональної та соціально-групової комунікативної поведінки усвідомлюються іноземними студентами на практичних заняттях з російської мови у процесі навчання мовленнєвого спілкування на основі створення відібраних мовленнєвих ситуацій та комунікативних зразків.

Умів міжкультурного спілкування в соціокультурній сфері іноземні студенти здобувають у роботі з такою одиницею навчання, як діалогічні єдності. Як відомо, діалогічні єдності – поєднання реплік, що характеризується структурною, семантичною та інтонаційною закінченістю і відповідає основним комунікативним інтенціям даного контингенту. У нашому випадку раціонально використовувати невеликі (містять від 2 до 8 компонентів) єдності, які будуть відображати особливості національної комунікативної поведінки. Такі діалогічні єдності необхідно включати в систему завдань і вправ, спрямованих на формування міжкультурних комунікативних навичок і вмінь.

Вважаємо методично обґрунтованим використання системи мовних вправ і завдань Ю.І. Пасова [4, с. 95–97], тому що вона забезпечує розвиток діалогічного мовлення з використанням діалогічних єдностей. В основу такої системи покладено індуктивний спосіб, який передбачає спочатку оволодіння елементами діалогу, а потім формування навичок і вмінь самостійного складання подібних

діалогічних єдностей на основі навчально-мовних ситуацій. Формування навичок і вмінь таким способом здійснюється в процесі спілкування, обумовленого навчально-мовною ситуацією, і містить: 1) подання зразка для наслідування; 2) навчання планування мовних дій шляхом створення мотивів, завдань і можливих результатів дії; 3) навчання розгортання змісту відповідно до комунікативної мети; 4) комбінування реплік на функціональних зв'язках. Навчання діалогічного мовлення ґрунтується на виконанні тренувальних вправ, спрямованих на перенесення отриманих умінь і навичок у необхідні для даного контингенту студентів комунікативні ситуації соціокультурної сфери спілкування.

Висновки. Отже, спостереження за процесом навчання російської мови іноземних студентів-нефілологів українських ВНЗ та врахування їхніх комунікативних потреб у соціокультурній комунікативній сфері дає змогу для виокремлення таких особливостей формування міжкультурних навичок і вмінь спілкування, які сприятимуть підвищенню ефективності означеного процесу:

1) моделювання дидактичного середовища спрямовується на відтворення специфічних ознак українського соціокультурного простору;

2) підготовка іноземних студентів до участі в міжкультурному діалозі має здійснюватися на основі концентровано відібраних відповідних українській соціокультурній дійсності тем та властивих українській і російській комунікативній поведінці ситуацій;

3) в якості одиниць навчання раціонально використовувати такі: а) навчальні тексти, насичені лінгвокультурологічною інформацією, створені на основі синтезу автентичних художніх і публіцистичних текстів; б) діалогічні єдності як зразки комунікативної поведінки.

Урахування перелічених й обґрунтованих особливостей у практиці викладання російської мови як іноземної в українських ВНЗ допоможе удосконалити процес навчання спілкування в соціокультурній комунікативній сфері іноземних студентів-нефілологів. Залишається відкритим питання про відбір мовних та мовленнєвих засобів всіх рівнів мовної системи, у яких було б відображено специфічні риси міжкультурного спілкування в українському соціокультурному просторі. Це становитиме напрям наших подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний стандарт вищої освіти [Електронний ресурс] // Закон України «Про вищу освіту». № 2984-III, із змінами від 19 січня 2010. – Режим доступу: http://www.osvita.org.ua/pravo/law_05/part_03.html – У надзаг.: Освітній портал, e-mail: www.osvita.org.ua
2. Концепція мовної освіти іноземців у вищих навчальних закладах України / Н.І. Ушакова, В.В. Дубічинський, О.М. Тростинська. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www-center.univer.kharkov.ua/lang/ru/concept.php> – У надзаг.: Центр міжнародної освіти ХНУ імені В.Н. Каразіна.
3. Кушнір І. М. До проблеми вдосконалення процесу формування соціокультурної компетентності іноземних студентів-нефілологів / І.М. Кушнір // Збірник наукових праць. Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки. Випуск 26. – Х.: 2015. – С. 68–77.
4. Методика міжкультурного образования средствами русского языка как иностранного / А.Л. Бердичевский, И.А. Гиниатуллин, И.П. Лысакова, Е.И. Пасов / Под. ред. проф. А.Л. Бердичевского. – М.: Рус. яз. Курсы, 2011. – 184 с.
5. Программа по русскому языку для иностранных студентов-нефилологов : Учеб.-метод. комплекс / О.Н. Тростинская, Т.Н. Алексеенко, Е.В. Копылова. – Харьков : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2009. – 88 с.
6. Сафонова В.В. Социокультурный подход к обучению иностранным языкам / В.В. Сафонова. – М.: Высшая школа, Амскорт интернэшнл, 1999. – 305 с.
7. Сурыгин А. И. Основы теории обучения на неродном для учащихся языке) / А. И. Сурыгин. – СПб. : Златоуст, 2000. – 300 с.
8. Ушакова Н.И. Социокультурная составляющая обучения русскому языку иностранных студентов украинских вузов / Н.И. Ушакова, И.Н. Кушнір // Преподавание русского языка иностранным студентам : теория и практика, традиции и инновации : монография / [под ред. Н. И. Ушаковой]. – Х. : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2014 – С. 167–187 .